

Píše Robert Dittmann

(E*forum, 13. 12. 2017)

Až do rozmachu poobrozenské češtiny ve druhé polovině 19. století ovlivňoval biblický překlad jako vlastně nejobsáhlejší český překlad své doby rozhodujícím způsobem spisovnou češtinu. Rukopisným biblím, jejichž nádherně iluminované exempláře stály tolik jako menší panství, i jejich tištěným následnicím bývala tehdy věnována po všech stránkách maximální pozornost. Časem vykrystalizoval český biblický styl jako nejprestižnější vrstva spisovného jazyka, pro niž je typická archaizující tendence, exkluzivnost a distanc od běžně mluvené češtiny. Tento styl modelují a pak popisují jako vzorový mnozí autoři gramatik češtiny od humanistických učenců až po Dobrovského, tedy plně čtvrttisíciletí. České země mají přitom v oblasti biblického překladu místo výjimečné: vznikla zde většina cyrilometodějského překladu, v polovině 14. století tu byl dokončen první kompletní překlad bible do slovanského jazyka a na konci středověku první tištěná slovanská bible. Udivuje množství zachovaných českých rukopisných biblí i počet tištěných edic 16. století, které měly dalekosáhlý vliv na jiné slovanské překlady, zejména polské.

Katolická **Bible svatováclavská** (1677–1715) je v této komunikační řadě vlastně protireformační odpovědí kdysi, tj. v předbělohorské době, převládajícímu nekatolictví, zejména je polemickou responzí konfesně vyhraněné bratrské *Bibli kralické*. O tom svědčí volba katolické předlohy, jíž v tomto případě byla latinská *Vulgáta Clementina* (poprvé vyšla r. 1592), závazné znění biblického textu pro římskokatolickou církev potridentské doby, i komentáře v duchu tzv. kontroverzní teologie, zaměřující se na obhajobu katolické věrouky. Ty jsou složeny na základě dobových katolických vykladačských autorit, zvláště jezuitských. Oproti *Kraličce* má *Bible svatováclavská* narativní ilustrace, zpodobující biblické děje, a místy se vyznačuje otrockou doslovností včetně hrubých latinismů. Celá ta doba předcházející vzniku *Bible svatováclavské* byla vskutku přelomová: tak dramatický demografický, kulturní a zároveň náboženský zlom jako v turbulentním období třicetileté války už české země poté nezažily. A přece je pro *Svatováclavskou bibli* příznačná i velká míra kontinuity: stačí poukázat na bratrský pravopis či ideál češtiny kralické a veleslavínské. A stejně jako v případě *Bible kralické* u nekatolíků, také vliv *Svatováclavské bible* u katolíků trval – jak přesvědčivě ukázal Josef Bartoň – de facto až do 20. století, jsou to tedy texty svrchovaně důležité. Je potěšitelné, že po průkopnických studiích zejména Josefa Vintra, zaměřených ponejvíce jazykově, a po vydání faksimile *Bible svatováclavské* s odbornými komentáři (2001) se celé památce dostává v posledních letech obnovené soustředěné badatelské pozornosti, která přináší nové impulzy a objevy.

Představovaný výbor čtení ze *Svatováclavské bible* vyšel letos v nakladatelství

Karolinum zásluhou trojice osvědčených autorů (Ondřej Koupil, Jiří M. Havlík, Martin Mádl) na připomínku třísetletého výročí jejího dokončení. Jedná se o edici tehdejších perikop na neděle a církevní svátky, tj. biblických úryvků pokrývajících významné dny liturgického roku. Vstupní slovo k celému počínu napsal kardinál Dominik Duka. Vlastní edici perikop předchází obsáhlá předmluva z pera výše zmíněného trojlístku autorů, za edicí čtení následují ukázky komentářů *Svatováclavské bible*, ediční poznámka, bibliografie, soupis zkratk a rejstříky.

Edice perikop, zabírající stránkově největší část recenzované publikace, je přitom přehledně rozvržena: každé neděli či svátku je rezervována samostatná strana, doplněná v dolní části několika málo vysvětlivkami u hůře srozumitelných slov. Uvádí se časové určení perikopy v rámci roku, identifikuje se lokalizace biblických úryvků, případné nutné editorské dodatky jsou umístěny v hranatých závorkách.

Celá edice je pojata velkolepě jako barokní výstava textu a obrazu. Jde o úspěšně realizovaný experiment „ke čtení a prohlížení“ (s. 17), kdy je český katolický barokní text, transkribovaný s maximálním ohledem na širší čtenářskou obec, doplněn barevnými fotografiemi dobových nástěnných maleb z českých a moravských kostelů a klášterů, v menší míře pak reprodukcemi tehdejší drobné knižní grafiky a fotografickými průzory na originál editovaného tisku z netradiční perspektivy. Citlivá hra barev, odrážející se mj. i v červeném odlišování názvů perikop či v některých zvýrazněných údajích rejstříků, a editovaný text připravený pro auditivní percepci uvádějí čtenáře do barokního stylu, jenž v českých zemích přinesl nepřehlédnutelné hudební, sochařské, architektonické či malířské umělecké výkony. Edice je tak jakousi barokní hostinou sladěné a přehledně servírované rozmanitosti, zasahující stejně jako dobová zbožnost různé lidské smysly. Estetický požitek je dotvářen příjemným formátem knihy a kvalitním papírem.

Záměr editorů zpřístupnit z *Bible svatováclavské* právě perikopní čtení může na první pohled překvapit, zejména když již máme k dispozici edici jejího čtveroevangelia, pořízenou Milanem Kopeckým roku 1991, nebo vydání toliko *Matoušova evangelia*, vytištěné roku 1939, a hlavně když si uvědomíme, že celá mešní liturgie probíhala v době vydání *Svatováclavské bible* u katolíků latinsky. Nicméně české úryvky z perikop či celé perikopy se předčítaly před kázáním, umístovaným typicky mimo mši, a tak právě tyto pasáže *Bible svatováclavské* měl šanci zaslechnout řadový katolík oné doby. Navíc překlad perikop má na české půdě dlouhou a pozoruhodnou tradici. Vždyť staroslověnština v bohoslužbě včetně perikopních čtení, která jsou přímo zmiňována dobovými papežskými dokumenty, se stala hlavním věroučným sporem mezi byzantskou misí a latiníky na Velké Moravě; jeden z posledních projevů přímé kontinuity velkomoravské tradice, Jagíčovy glosy asi ze začátku 12. století, jsou připsány právě na místech perikopních čtení východní liturgie; těsně po 13. století vznikl český evangeliář, nejspíš co pomůcka pro nově se objevivší „kazatelské“ řády, působící ve městech; ve 14. a na počátku 15. století asi mohli Pražané slyšet charvátskohlaholské perikopy v Emauzském klášteře, stará čeština pronikla do liturgie hodin a v desetiletí po Husově upálení už byla mešní liturgie u radikálních husitských

proudů zcela bohemizována. Žádost o povolení číst „evangelium a epištolu“ česky se opakuje v požadavcích husitů a později to byla vedle přijímání podobojí právě tato část mše, jíž se utrakvisté lišili od katolíků nejmarkantněji. Na plnou bohemizaci liturgie navázala ve druhé půli 15. věku a důsledně ji podržela jednota bratrská. Brzy po Bílé hoře, roku 1621, byla ovšem čeština v liturgii zakázána a ve funkci liturgického jazyka přežívala dál jen v exilu.

Zastavme se ještě u předmluvy vydavatelů perikop *Bible svatováclavské*, neboť je v mnoha ohledech objevná a stává se základním, neopominutelným poučením o pozadí a realizaci celého překladatelského projektu. Ten je, dodejme, možno s jistou nadsázkou označit za jezuitský: realizovala ho česká provincie Tovaryšstva Ježíšova a – jak detailně ukazuje předmluva – biblické komentáře se značně opírají o řádová exegetická a jiná díla. Mimochodem, podobně jezuitská byla tehdy i gramatografie češtiny. A nejen ona: česká jezuitská provincie dosáhla už v 17. století pozoruhodného misionářského rozmachu, vyzařujícího i do daleké ciziny, a tak český jezuita, krátce misionář v Moskvě, píše na konci tohoto věku první mluvnicí ruštiny pro cizince, v české jezuitské tiskárně vychází nedlouho předtím první mluvnicí lužické srbštiny, jezuitští misionáři vzeší z české provincie působí od Latinské Ameriky po Čínu a někteří přitom popisovali nářečí, s nimiž se při hlásání Krista setkávají. Ale zpět k předmluvě recenzované edice: ta přináší nová zjištění o předlohách *Bible svatováclavské*, kontextech a osobách překladatelů i jejich literární činnosti, cituje rukopisné jezuitské prameny, včetně těch uložených v římském jezuitském archivu. Představuje napřed pražské arcibiskupy Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka a Jana Fridricha z Valdštejna, kteří překládání iniciovali, pak osoby translátorů (Jiřího Konstance, Matěje Štajera, nejistého Jana Barnera a jeho možné další spolupracovníky) a jejich literární činnost i proces vydávání překladu. Dále popisuje strukturu bible a podrobně komentuje rozvrh sazby tiskové dvoustrany, přibližuje jazyk a styl překladu, komentáře a paratexty *Bible svatováclavské* a konečně strukturu liturgického roku jako klíč k výběru perikopních úryvků. Nechybí ani zmínka o vizuální složce vnímání u katolíka barokního času. Před čtenářem je tak plasticky rozprostřena barokní kulturněhistorická krajina, po níž může poučeně putovat v dalších partiích knížky.

Výše nákladu prvního vydání *Nového zákona Svatováclavské bible* (3 000 exemplářů) je vlastně středovou hodnotou mezi nákladem kralické *Šestidítky* (1 000 kusů) a na kralické vydání z r. 1613 textově navazující *Hallské bible* z r. 1722 (5 000 kusů). Podotkněme, že Dědictví svatého Václava, jež finančně pokrylo náklady na vydání *Svatováclavské bible* (a čeština tehdy byla některými chápána jako *jazyk svatováclavský*), vyprodukovalo zhruba za tři generace mezi lety 1671 a 1751 na osmdesát tisíc česky tištěných knih s náboženskou tematikou. Na okraj a pro zajímavost – dnešní tržní cena prvního vydání *Svatováclavské bible* se pohybuje zhruba v rozmezí 25 až 40 tisíc Kč.

Ediční zásady recenzovaného vydání perikopních čtení, formulované O. Koupilem, jsou promyšlenou akomodací vzhledem k určení publikace. I zde je přístup novátorský,

střídmě experimentální: záměrem je krom zprostředkování tištěného znění „simulovat situaci člověka naslouchajícího biblickému úryvku [...] a rozhlížejícího se po okolí, kde mohou být přítomny obrazy, nebo rozpomínajícího se na obrazy, s kterými se setkal už dřív“ (s. 287). Při transkripci se vychází od „zvuku“ (takže vsuvky jsou začleněny do editovaného verše bez signalizace, vynechávají se marginální poznámky původního tisku, odstraňují se čísla veršů), jenž je transkribován novočeským pravopisem (novodobá editorská interpunkce, velká písmena podle současné ortografické kodifikace). Chápeme-li křesťanství jako náboženství knihy, dostává se zvláštního akcentu druhé straně „biblické mince“, zvěsti a svědectví šířenému mluveným slovem. Připomeňme, že právě kázání se stalo stěžejním žánrem české prózy přelomu 17. a 18. století a jezuité v něm vynikali. Služba Božího slova patřila ostatně k jejich třem „obvyklým službám“ (*consueta ministeria*).

Čtenáři se představovanou kompaktní edicí perikop *Svatováclavské bible* dostává zasvěceného ochutnání vypjaté dynamické okázalé barokní estetiky a vlastně i hlubokého barokního zájmu o jazyk, jak byl reflektován katolickými jezuitskými gramatikami českého jazyka a jak se, motivován zas jinými tužbami, v oné době projevoval i v panglotických úvahách a thesaurových snahách nekatolíka Komenského.

Jiří M. Havlík / Ondřej Koupil (Eds.): *Svatováclavská bible. Nedělní a sváteční čtení*. Praha: Karolinum, 2017, 311 s.

www.ipsl.cz